

GASPIRALI'NİN TÜRK DÜNYASI'NA TESİRLERİ*

METİN ARIKAN**

Bazı anma törenleri vardır ki, bunlar mutlak resmi anma törenleri olmasa bile sadece sevenlerini bir araya getirir. Aynı fikri paylaşılanları, aynı hedefe yönelenleri kendiliğinden etrafına toplar. İsmail Gaspiralı da aradan uzun yıllar geçmesine rağmen yüreği birlik için atan her Türk'ün gönlünde fikirleriyle yaşamakta, yol göstermekte ve bizi bir araya getirmektedir.

Türk Dünyası, tarihinde büyük şerefleri ve zaferleri barındırdığı gibi özellikle son iki yüzyılda büyük acıları ve felaketleri de yaşamıştır. Bir musibet bin nasihattan iyidir derler. Biz bir değil, bin musibet gördük. Anladık ki en büyük musibet başa gelenlerden ders almayacak kadar duygusuz olmak imiş.

İsmail Gaspiralı'nın Türk dünyasına etkilerine geçmeden önce Rus işgallerini ve yaptıkları zulümleri kısaca gözden geçirmekte fayda var sanırım. Ortaçağ'da üç yüzyıl ağır Moğol esareti altında ve bunun sonucu olarak da Altınordu Türk-Tatar Devletinin katı yönetimi altında geçiren Ruslar'ın artık intikam alma zamanı gelmiş, bir zamanlar boyunduruğu altında yaşadığı Tatarlara-Türlere karşı zafer yürüyüşü Korkunç İvan'ın 1552'de Kazan'ı almasıyla başlamış ve bu devlet sınırlarının Çin'e ve Hindistan'a dayandığı 19.yüzyıla kadar sürmüştür.¹

Ruslar bu işgaller sırasında bazen hileyle bazen de cebren, 1554 yılında Ast-raham Hanlığını, 1598 yılında Sibiry Türklerini, 1731-1742 yılları arasında Kazakları, 1783 yılında Kırım Türklerini, 1804-1828 tarihleri arasında Azerbaycan'ı, 1865-1876 yılları arasında Buhara Emirliği, Hive ve Hokand Hanlığını ve 1873 –1881 yıllarında da Türkmenistan'ı ele geçirmişlerdi.

Step'de Ezan Sesleri adlı kitapta denildiği gibi, *“Doğu'da zaman Batı'daki zamanın aksine daha yavaş yürür. Ancak insanların hafızaları burada “Zaman” a daha fazla sadakat gösterir. Dünyanın hiç bir yerinde “Geçmiş zaman” Sovyetler Birliği'nin Müslüman ülkelerinde olduğu kadar yaşanan zamanı etkileme gücüne sahip değildir...Bu ülkelerde geçmişi bilmek zamanı anlamının ayrılmaz bir parçasıdır.”* Rusların işgaller sırasında uyguladıkları akıl almaz entrikalar, zulümler ve vahşetler hemen her Türk topluluğundaki sanatçıların, aşıkların,

* Uludağ Üniversitesi'nin 30 Kasım 2001 tarihinde düzenlediği “150. Doğum Yılında İsmail Gaspiralı” adlı panelde bildiri olarak sunulmuştur.

** Arş.Gör, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.

1 BENNIGSEN A. C. QUELQUEEJAY Lemercier; *Step'te Ezan Sesleri* (Çev:NezihUzel), İrfan Yayınevi, İstanbul 1994, s.36.

akınların duygularını harekete geçirerek destanlaşmış, mısralara dökülmüş şiir olmuştur.

1822 ile 1891 yılları arasında Kazakistan'ın idare sistemi yap boz tahtası gibi tam dokuz kez yenilenmiş, verimli topraklar Kazaklardan alınarak Ruslara verilmiş buna karşı koymaya çalışanlar en ağır şekilde cezalandırılmıştı. Mesela, 1830'lu yıllarda Kazaklar, Rusların kuklası haline gelen kendi hanları ve Rus yöneticilerinin baskılarına karşı açık açık mücadeleye başlamışlar ve bu daha sonraları bayrağını İsatay Taymanulı ile akın(ozan) Mahambet Ötemisulı'nın çektiği büyük bir başkaldırıya dönüşmüştü. İlk karşılaşmada kazanan isyancılar ikinci karşılaşmada kaybedip iç bölgelere(Arka'ya) doğru geri çekilmeye başlamışlardı. Bu başkaldırıyı başından sonuna kadar mısralara döken şairin ağrına giden şey, kendi soyundan, kendi kanından olan ama Rusların uşağı olmuş Baymağambet Sultan'ın tuzağına düşüşleridir ki bunu şiirinde şöyle aktarır:

<i>Halkın intikamını alamadan,</i>	<i>Zamanımda seçilmiş "sultanım"</i>
<i>Arka'nın altmış iki bölgesine,</i>	<i>Bizi ipsiz bağladın,</i>
<i>Gitmeyi düşünüp yola çıkınca,</i>	<i>Çok sinirlenirsem,</i>
<i>Ejderha gibi tuzağa düşürdün.</i>	<i>Bir canım var verecek,</i>
<i>Tuzağa düşürüp de kalmadın,</i>	<i>Ordanı un ufak eder geçerim.</i>
<i>Gayret eden erler biz olmamıza rağmen,</i>	

der demesine ama bu savaşta isyanın lideri İsatay ölür ve kısa bir süre sonra kendisi de aldatılıp yakalanarak öldürülür.

Türkmenistan'ı işgalleri sırasında da ilk yenilgilerinin intikamını çok şiddetli bir şekilde Göktepe'de yapılan savaşta alan Ruslar arkalarında şehitlerden yaptıkları kuleler ve 26500 cansız beden bırakmışlardı. Bu acı olayı ünlü Türkmen şairi Katibî² şöyle mısralara dökmüştür.

<i>Yıkılmış şehirim henüz oturmuş,</i>	<i>Gurbanmurat Serdar, Polat Han ile,</i>
<i>Böyle horluk gördük senin üstünde,</i>	<i>Halkı için cefa çekti can ile.</i>
<i>Ölenler şanslıydı, kalan ne gördü,</i>	<i>Şehrimizin içi doldu kan ile,</i>
<i>Böyle horluk gördük senin üstünde.</i>	<i>Çoklar şehit oldu senin üstünde.</i>

Kırım Tatarları için de aynı şeyler söz konusu idi. 1736 ile 1738 yıllarında yakılan yarımada'daki Tatarlar için Rusların tam olarak hakimiyeti altına girdikleri 1783 ile 1893 yılları arasında geçen yüzyıl, ardi arkası kesilmeyen göçler ile açlık ve sefalet içinde sürdürülmeye çalışılan bir ölüm kalım savaşına dönüş-

² Prof. Dr. TÜRKMEN, Fikret, Prof. Dr. GELDİEV, Gurbandırdı; *Türkmen Şiiri Antolojisi*, Türksoy Yay. No:4, Ankara 1995, s. 751.

müştü. “Kırım” adlı şiirinde şöyle diyor İsmail Gaspıralı:

*Buna yeşil ada derler, yüce maali Çatırdag,
Bunun bir tarafı çöldür, bir tarafı bağça bağ.
Kelir sular yaylalardan, ne güzeldir boyları,
Altın aşlık tarlaları, kozuları koyları.*

*Dop-dolu edi halkımızla yeşil ada bir zaman
Az değildi yurtumuzda Menla-batır, karaman
Zeval geldi, yurt bozuldu, kaç ve köç aldav ile,
Gitti haklar, geldi yadlar başka al ve dil ile*

15. yüzyılda yaşayan Kazak jıravı Asan Kayğı “Düşüncenin derinliklerinde yatan özlü fikirler ancak şer, zulüm dalgalandırırsa çıkar” demektedir. Bu dize-lerden de anlaşılacağı üzere derin fikirler ancak şer, zulüm üzerine söylenmektedir. İsmail Gaspıralı’yı böyle büyük bir harekete sürüklüyen başlıca sebep, hem kendi halkına hem de Rusya hakimiyeti altında bulunan bütün Türklere karşı yürütülen asimilasyon ve soykırım politikalarıydı. Görüldüğü gibi somut olarak birşeyler yapmanın zamanı gelmiş, özlü düşünceleri ortaya çıkaracak etkenler çoğalmıştı. Ne yapmalıydı da dökülen kanların, uygulanan zulümlerin, millî şuuru ve kültürleri eritme ve yok etme politikalarının önüne geçmeliydi. Uygulanan şiddet ve haksızlıklar o kadar yoğundu ki tarih içinde bazı vatan evlatları buna dayanamamış, kaba kuvvete ve silaha dayalı güçle Rus zulmüne karşı koymaya çalışmışlardı. Kısa süreli dahî olsa Rus baskılarını durdurmayı başarmışlar ama bu çırpınışlar nihaî bir çözüm getirmemişti. Öyleyse akılla hareket etmeliydi. Bir şiirinde, “Bin kılıçka bir kalem daima galiptir” dediği gibi kılıcın değil kalemin gücüne güvenmeliydi ve bunu yaparken de hedefin ne olduğu belli olmamalıydı. Çünkü Rusya’daki Türklerin-Müslümanların reformist hareketlerinden tedirgin olan Rus hükümetinin muhalefetini tamamen üzerine çekmemek gerekiyordu.

Reformist hareketler dedik, biraz bunu açıklamak gerekli sanırım. 19. Yüzyılın başından itibaren Fransız devriminin etkileriyle bir takım reformist hareketler ve fikirler ortaya çıkmıştı. Örneğin kendisi de taassubun hüküm sürdüğü Buhara’daki medreselerin birinden mezun olmasına rağmen fikir dünyası Buhara(asr-1 saadet), Rusya(metot), Osmanlı(ıslahat) düşünce üçgeninde oluşan Şihabettin Mercani Bey’in medreselerdeki eğitimi modernleştirme çabaları³ ve geri

³ HİDİRALİYEV Darhan; “Türkistan’da Cedit Hareketinin Fikrî Kaynakları ve Abay”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 2, İzmir 1997, s.83.

kalışın sebebini ana dillerini kullanmamaya bağlayan Abdülkayyum Nasırî'nin fikirleri yenileşme hareketinin ilk adımlarındandır. Türk dünyasının işgali sırasında Batıcılık ve Panslavizm arasında kalan Rusların tehdit unsuru olarak gördükleri 1828 Dekabristleri, Ukraynalı Taras Şevşenko, Dostayevsky, Semenov gibi kişiler ile bazı sosyal demokratlar ve halkçılar Azerbaycan'daki aydınları ve daha sonraları da Şokan, Abay gibi Kazak aydınlarını etkileyecek ve ortaya çıkacak olan cedit hareketlerinin kıvılcımlarını tutuşturacaklardı. Ruslar işgallerinin amacını iyi biliyorlardı ama işgal ettikleri memleketlerde uygulayacakları politikaları belirli değildi. Ortaya çıkacak duruma göre siyaset geliştirme onların başarısızlıklarını da beraberinde getiriyordu. Ruslaştırma ve hristiyanlaştırma amacıyla açtıkları Rus okullarından mezun olan Kazak, Kırgız, Tatar ve Azerbaycanlı v.b gençler daha sonraları onların bilinçli ve en tehlikeli düşmanları olarak karşılıklarına çıkacaktı. 1830'larda Bakü, Gence, Şuşa, Nuha gibi Azerbaycan'ın merkezi bölgelerinde açılmaya başlayan Rus okullarına karşılık olarak Abbaskulı Ağa Bakıhanlı, Mirza Şefi Vazıf eski metotlardan farklı olarak okullar açmıştı. Yine aynı yıllarda Hasan Bey Zerdabi ilerlemenin Rus okullarıyla olmayacağını 1875 yılında "Ekinci" adlı ilk Türkçe gazeteyi çıkararak açıkça ve halkın anlayabileceği sade bir dille açıklamıştı.

Görüldüğü gibi bir takım iyileştirme ve yenileşme faaliyetleri yapılıyordu ama bir şeyler eksikti. İşte Gaspıralı'nın da büyüklüğü burada anlaşılacaktı. O içinde bulunduğu devrin gerçeklerini çok iyi bir şekilde kavramış ve Ulu önderimiz Atatürk'ün 2 Eylül 1930 yılında söylediği "Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müesserdir..., şeklinde ifade ettiği fikre daha o sıralarda sahip olduğundan bu koskoca milletin varlığını sürdürebilmesinin ancak Türk Boyları arasında bir birliğin kurulmasıyla sağlanabileceğini ve bunun da ancak boylar arasında dil birliğinin oluşturulması ve yeni usuldeki bir eğitimle mümkün olacağına inanmıştır. Fikirlerini yayabileceği en etkili yol da bir gazete çıkarmaktı ve öyle de yaptı. Gazete çıkarmak için Çar hükümetine yaptığı birçok başvuru rededilen İsmail Gaspıralı yılmayarak 1883 yılında Tercüman gazetesini çıkarıncaya kadar kendi düşüncelerini Tavrida gazetesinde ve Tonguç ile Mirad-ı Cedit dergilerinde yaymaya çalıştı. Nihayet 10 Nisan 1883 yılında kendi fikirleriyle birlikte şöhreti de dalga dalga yayılan Tercüman gazetesini çıkarmaya muvaffak olur ve daha önce Tavrida gazetesinde seri olarak yayımladığı "Rusya Müslümanları" makalesinde iletmek istediklerini daha etraflı ve sistemli bir şekilde işlemeye başlar.⁴

İleri sürdüğü yeni usul mektep fikrini bizzat kendisi uygulamaya girişir ve 1884 yılında Bahçesaray'da ilk mektebi açarak eğitime başlar. Burada aldığı ba-

⁴ Prof. Dr. SARAY, Mehmet; Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği, İstanbul 1993, s.26.

şarılı sonuç kısa zamanda diğer bölgelere de yayılmış, pekçok hoca ve öğrenci bu yeni metodu öğrenmek ve eğitim almak için onun yanına gelmişler ve memleketlerine döndüklerinde bu usulü uygulamaya başlamışlardı. İsmail Gaspıralı aynı zamanda bu fikirleri Tercüman gazetesindeki yazılarıyla da yaymaya devam ediyordu. Özellikle eğitim alanındaki yazıları Orenburg'ta çıkan Vakit, Kazan'da çıkan Yulduz gazetesi ve Şura dergisi ile Azerbaycan'da çıkan Molla Nasreddin ve Füyuzat dergileri vasıtasıyla daha geniş alanlara yayılabiliyordu.

Azerbaycan toplumunu eğitim yoluyla geleceğe hazırlamayı amaç edinen ve "Maarifçiler" olarak bilinen yazarların yetişmesini sağlayacak olan Gaspıralı milletin şuuru haline gelmiştir. Azerbaycan'da bu şuur çerçevesinde modern ve millî müfredat programları hazırlanmış, Celil Memmedkulizade, Süleyman Sani Ahundov, Sultan Mecid Ganizade, Mirza Elekber Sâbir gibi eğitimci şahsiyetler tarafından modern eğitim sisteminin uygulandığı okullar açılmıştır. Maarifperver-Realistler olarak da bilinen eğitimcilerce hayata geçirilen ve 1905'ten sonra sayısı hızla artmaya başlayan bu okullarda yeni nesle Ahundzade, Vâgıf, Şirvanî, Puşkin, Gorki, Shakespeare ve diğer klâsiklerin eserleri okutulmuş, uygulanacak müfredatın muhtevası, Hayat, Molla Nasreddin (1906-1921), Füyuzat (1906-1907), Debistan (1906-1908), Rehber (1906-1907), Mekteb (1911-1918) gibi dergi ve gazetelerde etraflı bir şekilde tartışılarak eğitim sistemi ıslah edilmeye çalışılmıştır.⁵

Türkistan'da acaba durum nasıldı? Gaspıralı'nın Buhara Emiri'ni ziyaretinden tam sekiz yıl sonra 1901 yılında Münevver Kari tarafından Taşkent'te ilk usul-i cedit mektebi açılmıştı. 1903 yılında da Türkistan yenilikçilerinin önderi konumunda olan Mahmud Hoca Behbudi tarafından Semerkant'ta ikinci okul açılır ve okulların sayısı gün geçtikçe artmaya başlar. Kazan ve Kırım yenilikçilerine göre daha az organizeli ve kapsamlı bir programa sahip olmamalarına rağmen gençlere yönelik faaliyetlere çok önem vermekteydiler ve fikirlerini Terakkî, Hürşid, Şuhrat, Tüccar ve Asya gibi gazetelerde yaymaya çalışıyorlardı. İlimliyduklar ve kendilerini Duma'da temsil etmek istiyorlardı. Bunların yanı sıra Osmanlı'da meydana gelen yenilikler ve bilhassa Genç Türkler hareketi ilgiyle takip ediliyordu. Genç Türkler hareketi Hive ve Buhara'da Genç Hiveliler ve Genç Buharalılar hareketi olarak devam ettirilmeye çalışılıyordu.⁶ Kendilerini Duma'da temsil etme düşünceleri yoktu. Mücadeleleri reform için savaş, dinî muhafazakarlığı tel'in, Buhara Emir hükümetinin kötü yönetiminden kurtulma ve Türkistan'ın tamamı için hürriyet şeklinde beliriyordu.⁷

5 Yard. Doç. Dr. EROL Ali; "Gaspıralı İsmail Bey ve Maarifçiler", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi İsmail Gaspıralı Özel Sayısı*, Güz S. 12, TTK, Ankara 2002, s. 489-499.

6 Prof. Dr. SARAY Mehmet; a.g.e, s.26.

7 HİDİRALİYEV Darhan; *Mustafa Çokay'ın Hayatı, Siyasî Faaliyetleri ve Fikirleri*, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998, s. 12.

Kazak topraklarında da durum farklı değildi. 1870'li yıllardan itibaren Orenburg(Turgay), Ural ve Akmola'da açılmaya başlayan Rus okullarından pek çok Kazak genci mezun olmuştu. Bunlardan beklenenin tam tersi sonuç alan Ruslar bu okulların bazılarını kapatmıştı. Kazak topraklarındaki ceditçiliğin 19. Yüzyıl sonlarında meydana gelen yazılı edebiyat ve onun içinde Şokan Velihanov'un sosyal kalkınma fikri, İbray Altınсарın'ın aydınlatma ve Abay'ın insan felsefesiyle bağlantılı olduğu aşikardır⁸ ve bunlar İsmail Gaspıralı ile gerçek hüviyetini kazanan yenileşme hareketinin Kazak steplerindeki solukları olmuşlardır. Ayrıca 19. Yüzyılın sonu ile 20. Yüzyıl başlarında bir kültür merkezine dönüşen Orenburg'da açılan Usul-i Cedit medresesi ve mekteplerinden mezun olan gençler kendi milletinin menfaatlerini açıkça müdafaa eder duruma gelmişlerdi. Özellikle 1905'teki Meşrutiyet Hareketiyle diğer Türk toplulukları ile birlikte eğitim özgürlüğünü elde eden Kazak Türkleri arasında Türklük ve İslamiyet şuru içinde modernleşme eğilimleri daha da kuvvetlenmişti. Aynı sıralarda Kazaklar arasında biri Millî-Dini diğeri de Batıcı- Millî olmak üzere iki görüş belirlemeye başlayacak ve bunlardan Millî- Dinî görüştekiler Ali Bükeyhan, Ahmed Baytursınov ve Mirjakıp Duvlatulı'nın önderliğinde Kazak gazetesini çıkarmaya başlayacaklar ve ileride Millî Kazakistan devletinin kuruluşunun temelini atacak olan Alaş Orda partisini kuracaklardı. Batı Türkistan'da başlayıp Doğu Türkistan'da da bütün hızıyla devam eden ceditçilik hareketi "Toplan Millet", "Kaşgar" ve "Ana Dil" gibi şiirlerin sahibi Kutluk Şevki, "Okudu Aştı", "Kurtuluş Yolunda" gibi şiirleri olan Mehmet Ali Tevfik'i ve Abdulhaluk Uyğur gibi ateşli ve vatansever bir çok şairi yetiştirmeye devam etmiştir.⁹

Yukarıda kısaca Gaspıralı'nın Türk Dünyası üzerindeki etkileri üzerinde durduk. Ama bizim özellikle belirtmek istediğimiz husus, onun dil ve eğitim birliği konusunda verdiği ilham ve icraatlar, zamanla yeni boyutlar kazanmış ve özellikle 1905'lerden sonra sosyal, siyasî ve kültürel alanlarda da etkili olarak milli şuurun uyanmasına ve hatta Türkçülük ideolojisinin canlanmasına sebep olmuştur. İşte bundan dolayı olacaktır ki Kazaklardan Mirjakıp Duvlatulı 1910'lu yıllarda;

*Gözünü aç, uyan Kazak, kaldır başını,
Geçirmeden karanlıkta boşuna hayatını.
Toprak gitti, din zayıflayıp, halimiz haram olup,
Kazağım, şimdi uyumak doğru değil,*

8 TECİMURATOV Maksat; "Ceditçilik ve Kazak Edebiyatı", *Jelmaya Dergisi*, Arge Tantım, S.5, Ankara 1999, s.17.

9 İNAYET, Alimcan; "Çağdaş Uyğur Şiiri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S.II, İzmir 1997.

derken Doğu Türkistan'da Abdulhaluk Uygur;

*Ey fakir Uygur uyan, uykun yeter,
Sen de mal yok, şimdi gitse can gider.
Bu ölümden kendini kurtaramazsan,
Ah senin halin beter, halin beter.*

diyecek ve aynı yıllarda bir başka Türk, Azerbaycan Türkü Hüseyin Cavid de;

*“Kalk uyan! Gör ne fikre hadimsin?
Kimlerin oğlusun? Nesin? Kimsin?
Sürünüp durma böyle, bir yüksel”
Bir düşün, gör beş altı asır evvel,
Ne idin imdi neredesin? Bu ne yes?”* diyecektir.

Yine aynı duygular içinde Kazan Tatarlarından Abdullah Tukay “Ana Dil” adlı şiirinde;

*Ey ana dil, ey güzel dil, atamın anamın dili!
Dünyada çok şey bildim ana dil senin sayende.
İlk önce bu dil ile annem beşikte ninni demiş,
Sonra geceler boyu ninem masallar söylemiş.¹⁰*

derken, Özbeklerden milliyetçi ve yenilikçi Çolpan da “Ayaklanma” adlı şiirinde Ruslara şöyle seslenecektir:

*Ey! Sen beni hakir gören, sefil diyen efendi,
Ey! Üzerimde bir ömür boyu hükümdarlık kurmak isteyen,
Ey! Boynuma zincir takıp helak etmeye sürükleyen
Gözlerini zehirleyip oynatma, yetti artık!
“Ey sen beni köle yerine koyan efendi!
Titre kork ki bağlı kölen baş kaldırmış güç artık!”¹¹*

Millî duygular daha da kuvvetlenerek Türkçülük İdeolojisine yaklaşılacak ve bizce en güzel ifadesini Kazak Türkü Mağcan Jumabayev'in “Uzaktaki Kardeşime” adlı şiirinde bulacaktır.

10 Prof. Dr. ERCİLASUN, Ahmet Bican; Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, Kültür Bak. Yay/281, Ankara 1993, s. 229.

11 Dr. YAMAN Ertuğrul; Çağdaş Özbek Şiiri, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı V, S.531, Ankara 1996, s. 919.

*Durup dinlenmeden hürriyete atılan Türk insanı
Gerçekten bitâp düşüp kalmadı mı hâli?
Yürekteki ateş sönüp, kurudu mu,
Damarında kaynayan atalar kanı.*

*Kardeşim sen o tarafta, ben bu tarafta,
Kaygıdan kan yutuyoruz.
Layık mı kul olup yaşamak bizim adımıza?
Kalk gidelim Altay'a, Ata mirası altın tahta.*

İsmail Gaspıralı bize büyük bir hedef bıraktı: Türk Dünyasının Birliği. Bu büyük olduğu kadar kutsal bir amaçtır. Bundan rahatsız olanlar bizi hayalcilikle suçlayabilir. Temiz yüreklerimiz de yaşattığımız bu hedef, büyük bir dostluğun ve kardeşliğin hayalidir. Kucaklaşmanın hayalidir. Bize çalışma, yaşama ve yaşatma azmi vermektedir. Güzel bir deyiş var; Yıldızlar uzaktır diye bizi onlara bakıp ilham almaktan kim alıkoyabilir.

Artık yaşanan acıların sadece tarihin tozlu sayfalarında kalmasını dileyerek geleceğe ümitle bakmanın vakti gelmiştir. Hedef bellidir. Hedefimizi Gaspıralı İsmail Bey tespit etmiştir. "Dilde, Fikirde, İşte Birlik".